

ENTELEKTÜEL SORUMLULUK VE ELEŞTİRİ: M. FOUCAULT, N. CHOMSKY VE E. SAİD ÜZERİNE BİR ANALİZ

Mehmet ANIK

Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, anik@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6560-2470>

Muhterem UYSAL

Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, muysal@bingol.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0741-6343>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Makale Geliş Tarihi: 27/07/2022, **Accepted / Kabul Tarihi:** 26/12/2022
<https://doi.org/sarkiat.1149596>

Bu çalışmada yer alan Michel Foucault ve Edward W. Said ile ilgili kısımlar
Prof. Dr. Mehmet Anık tarafından, Noam Chomsky ile ilgili kısım ise
Araş. Gör. Muhterem Uysal tarafından yazılmıştır.

ENTELEKTÜEL SORUMLULUK VE ELEŞTİRİ: M. FOUCAULT, N. CHOMSKY VE E. SAİD ÜZERİNE BİR ANALİZ

ÖZ

Üniversitelerin sayısının arttığı ve kitle iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte hem yazılı hem de sözlü olarak fikirlerin dolaşımının kolaylaştığı günümüzde, kendisini entelektüel olarak nitelendiren ve fikirleriyle kitlelere yön vermeye çalışan insanların sayısında da büyük bir artış bulunmaktadır. Entelektüel olmanın bir meslekmiş gibi algılanmaya başlandığı bir ortamda, entelektüel kimliğin ya da entelektüel sorumluluğun gerçekte ne olduğu kadar, entelektüel bir eleştirinin sahip olması gereken temel niteliklerin neler olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Bundan hareketle ana çerçevesi entelektüel sorumluluk ve eleştiri olarak belirlenen bu çalışma, çağdaş sosyal teoride önemli etkileri olan üç büyük entelektüel figür etrafında bu sorunu analiz etmektedir. Michel Foucault, Noam Chomsky ve Edward Said birbirleriyle etkileşim içerisinde olan, eleştirel bakış açısına sahip olmaya ve sadece yazan değil aynı zamanda eylemde bulunan entelektüel figürüne önem veren kişilerdir. Bahsedilen üç isimde entelektüel kariyer ve kişisel çıkar beklentisiyle iktidarla ilişki içerisinde olan kişi olarak görmemektedir. Onlara göre entelektüel sorumluluk, toplumu aydınlatmak üzere iktidar ilişkilerini eleştirel şekilde analiz etmeyi ve her ne pahasına olursa olsun hakikatin sözcülüğünü yapmayı içerir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Noam Chomsky, Edward Said, Entelektüel, İktidar, Çağdaş Sosyal Teori.

INTELLECTUAL RESPONSIBILITY AND CRITICISM: AN ANALYSIS ON M. FOUCAULT, N. CHOMSKY AND E. SAID

ABSTRACT

The number of universities has increased and the circulation of ideas, both written and verbal, has become easier with the developments in mass communication technology today. There is a great increase in the number of people who describe themselves as intellectuals and try to direct the masses with their ideas. In an environment where being intellectual is perceived as a profession, it is important to determine what intellectual identity or responsibility of intellectuals really are as well as what the basic qualities an intellectual critic should have. From this point of view, this study, whose main frame is determined as intellectual responsibility and criticism, analyses this issue revolving around three great intellectuals having significant influences on contemporary social theory. Having interaction with each other, Michel Foucault, Noam Chomsky and Edward Said give importance to an intellectual figure, not only writing, but also acting, having a critical point of view. All three names mentioned do not regard the intellectual as a person who is in a relationship with power for the expectation of career and personal gain. For them, intellectual responsibility includes critically analysing power relation to illuminate people and being the spokesperson of truth at all costs.

Keywords: Michel Foucault, Noam Chomsky, Edward Said, Intellectual, Power, Contemporary Social Theory.

GİRİŞ

Entelektüellere¹ yüklenen (özellikle toplumsal ve siyasal) sorumluluk ile entelektüel eleştiriye yüklenen anlam, A. W. Gouldner'in entelektüellerle ilgili çalışmasında belirttiği gibi bir toplumdaki diğerine farklılaşabildiği gibi dönemselsel ya da tarihsel olarak da farklı nitelikler taşıyabilmektedir (Gouldner, 1993). Ayrıca bir toplum içerisindeki farklı kesimlerin yaşam dünyası algıları ve beklentilerine bağlı olarak da bu konudaki yaklaşım farklılaşabilmektedir. Ortodoks Marksizm temelli analizde, entelektüelin konumu ve rolü genelde ihmal edilmiş olsa da Neo-Marksist teoride farklı açılardan bu konuya daha fazla önem verilmiştir. Antonio Gramsci (1967), şehir ve köy tipi entelektüel ya da geleneksel ve organik entelektüel şeklinde ayrımlar yaparak; egemen sınıfın elçileri vazifesini gören ve rıza üretimine katkıda bulunarak hegemonya ilişkilerinin sürmesine neden olan entelektüel figürünü eleştirirken, kapitalist toplumdaki hegemonya ilişkilerine eleştirel yaklaşan, sömürü ilişkilerini gizlemeye yönelik rıza üretimine katkıda bulunmayan ve anti-kapitalist bir misyonla sınıfsal bilinci ve buna dayalı mücadeleyi yükseltmeye yönelik çaba sergileyen entelektüel figürünün ise gerekliliğine atıfta bulunur.

Muhafazakâr biri için entelektüel, modern bir dönemde yaşasa dahi, kadim geçmişin ve onla bağlantıyı sağlayan geleneksel ya da kutsal değerlerin öneminin idrakinde olan ve bunları yaşa(t)maya yönelik bir sorumluluk bilinciyle hareket edip, modern kültürün bu noktadaki tahrip edici etkilerine dikkat çeken ve bu doğrultuda toplumu bilinçlendiren kişidir. Ulusal birisi için entelektüel, yüceltilmiş ulus anlayışı çerçevesindeki fikirleriyle ulusun bireylerine rehberlik eden, çağdaş uygarlık mücadelesinde yol gösteren, ulusal kimliğin ve değerlerin toplumsal hafızada inşa edilmesinde öncü rol oynayan, ulusu tehdit eden unsurları doğru şekilde tespit eden ve bunlara karşı eleştirel pozisyonda olan kişidir. Liberal birisi için entelektüel, bireyleri baskı altına alan totaliter anlayışlara ya da toplumsal yükümlülükler karşısında bireysel özgürlükleri savunan ve (evrensel) liberal ilkelerin benimsenmesi konusunda (fikirleriyle) mücadele veren kişidir. Feminist birisi için entelektüel, eril tahakküme kaynaklık eden her türlü anlayışa karşı mücadele veren ve bu hususta düşünsel öncülükte bulunan kişiyken; çevreci birisi için ise entelektüel, ekosistemin korunmasının öneminin bilincinde olan, bu hususta fikirleriyle topluma önderlik eden ve hem teoride hem de pratikte doğal sistemlere yönelik tahribatı engellemeye çalışan kişidir. Sosyal demokrat, anarşist ya da daha farklı yaşam görüşüne sahip birisi için entelektüel sorumluluk ve eleştiri çerçevesi de bağlı olduğu görüşe göre değişebilmektedir. Yaşam görüşlerinin farklılığına bağlı olarak ortaya çıkan ayrışmaların yanı sıra liberal cumhuriyetçilik ya da ulusal muhafazakarlık örneklerinde olduğu gibi değişik yaşam görüşlerinin bir araya getirilmesi durumuna bağlı olarak bu konudaki algıda kesişimler de olabilmektedir.²

Tarihsel ve toplumsal koşullara ya da siyasal tutum alışlara bağlı olarak entelektüel kesime yönelik algılar farklılık arz etse de genel olarak entelektüel nitelendirilmesi; zihinsel faaliyette bulunan, toplum içerisindeki diğer bireylerle kıyaslanınca bilgi seviyesi daha yüksek olan ve düşünceleriyle bireyler üzerinde etkili olup, düşünsel öncülük yapan bireyler için kullanılmaktadır. Shils'e göre entelektüeller, sahip oldukları fikirleri (konuşma, yazma, öğretme gibi) farklı yollarla, nüfusun entelektüel olmayan kesimlerine aktararak, çeşitli konularda onlara bir kavrayış ve imgelem aşarlar ve bu özellikleri itibarıyla farklı dönemlerde tarihsel bir rol oynamışlardır (Shils, 1958: 7). Entelektüellerin, ideoloji inşa eden ve aktaran kişiler olarak nitelendirilmeleri (Mannheim, 2017; Ülgener, 1983) de bu anlamda kayda değerdir. Bauman da toplumun entelektüel olmayan kesimi ile kıyaslanınca entelektüellerin, görüş ayrılıkları ve hakikatin ne olduğu hususunda hüküm verme yetkisine daha kolay eriştiklerini ve bu yönüyle adeta 'yasa koyucular' rolünde olduklarını belirtmektedir (Bauman, 2003: 11). Yazılı hukuk metinleri haline getirmeseler de hitap ettikleri

1 Türkçede entelektüel kelimesinin yanı sıra; entelijansiya, aydın, bilge, bilgin, münevver, âlim gibi farklı kelimelerin yakın ya da eş anlamlı olarak kullanılması durumu söz konusudur. Çalışmanın odağından kopmamak için bu konudaki etimolojik ve epistemolojik değerlendirmelere girilmemiştir. Foucault, Chomsky ve Said'in konuyla ilgili metinlerinde entelektüel kelimesini tercih etmiş olmaları nedeniyle, bu çalışma boyunca entelektüel kelimesi kullanılmıştır.

2 Belirli bir dünya görüşüne sahip bir grup kendi beklentilerinin ya da ideallerinin düşünsel öncüsü olarak gördüğü kişiyi, 'entelektüel sorumluluğun gerçek temsilcisi' olarak benimseyip, ona ait değerlendirmeleri ve eleştirileri de 'hakikat sözcülüğü' şeklinde değerlendirirken, karşıt düşüncede olan ya da ötekileştirilmiş bir grubun düşünsel temsilcisi olduğu düşünülen bir entelektüeli de aynı şekilde ötekileştirerek, onu hakikate kör olmak, cehaletin temsilciliğini yapmak ya da hakikati çarpıtmak ile itham edilmektedir.

topluluğun üyeleri tarafından işleyiş ve uygulamada dikkate alınmak üzere, entelektüellerin birtakım standartlar oluşturduklarını söylemek mümkündür (Arslan, 2007: 80).

R. Williams (2012: 204-205), entelektüel kelimesinin yirminci yüzyılın ortalarına kadar İngilizce’de olumlu bir anlamdan ziyade (toplumdan kopukluk gibi) olumsuz kullanımlara sahip olduğunu, sonrasında bu yöndeki olumsuz tutum belirli açılardan etkisini sürdürse bile özellikle en genel türde zihinsel işleri yapan insanları nitelendirmek üzere kullanılmasıyla bu kavram hakkında daha olumlu çağrışımların ortaya çıkmaya başladığını belirtmektedir. Tarihsel ve toplumsal koşullar altında entelektüele yönelik bu algı konusunda Julien Benda daha farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır. Benda (2017), 19. yüzyıla gelinceye değin, insanlığın zaman zaman kötülüğü yeşertmesine rağmen, ‘okumuş, eğitilmiş kimseler’ olarak entelektüellerin, insanlığın iftihar kaynağı olacak şekilde, iyiliği yüceltmeyi başardıklarını, ancak 19. yüzyıldan itibaren bu konuda keskin bir değişim yaşandığına dikkat çekmektedir. Ona göre, 19. yüzyılın sonundan itibaren, entelektüeller siyasi ihtiraslara kapılmaya başlamış ve entelektüel çerçevedeki faaliyetlerine de bu siyasi ihtiraslarını katmaktan geri kalmamışlardır. Benda, ırksal, sınıfsal ya da ulusal türden ihtiraslara kapıldığı oranda, entelektüellerin kendi asli sorumluluklarını yerine getirmede ya da gerçek entelektüel işlevlerini gerçekleştirilmede başarısız olduklarını belirtmektedir. Ona göre modern entelektüeller, bir yandan evrensellik hissini yerip, tikele bağlılığı överken, öte yandan somut fayda ya da maddi güce sahip olmayı önemseyip, manevi faydayı küçümsemektedirler. Elbette modern dönemdeki bütün entelektüelleri kapsayacak şekilde yapılan Batı merkezli bu değerlendirmenin aşırı genelleme içerdiğini belirtmek gerekir.

A. Montefiore, entelektüellerin politik sorumluluğu üzerine yaptığı çalışmada (1990), entelektüel bir çalışmanın sahip olması gereken temel nitelikleri ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre entelektüel bir çalışma, hakikati sağlam şekilde ifade etmeye yönelik bir çaba içermeli ve bu çabanın gerçekleştirilmesinin kültürel olarak nasıl bir etkileşim ortaya çıkaracağını göz ardı etmemelidir. Bu etkileşim sürecinde, sosyo-politik güçler tarafından bu çalışmaya yönelik gelebilecek olası tehditler üzerinde de durulmalı ve bu tür tehditlere karşı entelektüel çalışmayı mümkün kılacak koşulları savunmaya yönelik ahlaki bir sorumluluğa sahip olunması gerektiği gibi bu ahlaki sorumluluğun ortaya konulacak çalışmada felsefi açıdan da temellendirilmesi gerekmektedir.

Entelektüel, düşünsel anlamda etkilemek ve belirli bir yönde pratiğe yönlendirmek üzere, fikirleriyle insanlara hitap eder. Bununla birlikte entelektüel, elitist bir yaklaşıma sahip olduğu oranda, düşüncelerinin muhatabı konumundaki toplum kesimlerinden kopuk bir konumda da olabilmektedir. Fildişi kulede yaşayıp, kendini toplumdan soyutlayan, hakikati ve ilericiliği kendi tekelinde gören, insanları hor gören ve kişisel çıkar peşinde koşan entelektüel figürü genelde eleştiri konusu olurken, entelektüelin iktidar odaklarına karşı mesafeli bir konumda olması ve her ne pahasına olursa olsun ‘hakikat’i söylemesi ise, entelektüel özerkliğin korunması anlamında, genelde olumlu yönde değerlendirmelere konu olmaktadır. Bu noktada entelektüelin kendi fikirleri de dahil olmak üzere eleştirel bir paradigmaya sahip olması, gerçek anlamda entelektüel bir bilinç ve sorumluluk bağlamında önem arz etmektedir. M. Winock da entelektüel misyonu nitelendiren temel niteliklerden birinin eleştirel bakış açısı olduğunu belirtip, bu hususun önemine ve gerçek entelektüelin gayrişahsi pozisyonuna dikkat çeker (Winock: 2007: 617). Entelektüel misyonun gerçekleştirilmesinde önemli yeri olan eleştirel bakış açısının sahip olması gereken asli niteliklerden biri, kişisel çıkar elde etme arzusuna hizmet etmemesidir. P. Bourdieu (2006: 16-17), gerçek bir demokrasinin olabilmesi için gerçek bir eleştirel karşı güç olması gerektiğini ve bunun için de ‘kendini bilgin sanan’ kişilerden (doxosophos) öte, sorumluluklarının farkında olan eleştirel entelektüellere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

Entelektüel sorumluluk ve eleştiri ile ilgili bu çalışma, dile getirdikleri fikirlerle çağdaş sosyal teoride büyük etkileri olan; Michel Foucault, Noam Chomsky ve Edward Said etrafında konuyu ele almaktadır. Bu üç entelektüel, birbirleriyle bağlantılı isimler olmaları nedeniyle tercih edilmiştir.³ Çalışmada bu üç ente-

3 Foucault, Chomsky ve Said birbirleriyle etkileşim içerisinde olup, çeşitli etkinlikler vesilesiyle bir araya gelmiş isimlerdir. Bunlardan bazıları kitaplaştırılmıştır. Foucault ve Chomsky’nin (2012) insan doğası üzerine yaptıkları söyleşi bunun örneklerinden biridir. Bu etkileşime bir diğer örnek, Chomsky’nin Filistin-İsrail sorunu ve ABD’nin bu konudaki konumu üzerine yazdığı *Fateful Triangle* (1999) çalışmasıdır. Bu çalışmanın önsözünü E. Said yazar ve Chomsky’nin bu eserinin, bu hususta yazılmış en tutkulu kitap olduğunu belirtir.

lektüelin fikirleri ve çalışmaları ile ilgili genel bir değerlendirme yapmanın ötesinde, çalışmanın kapsamı dahilinde, entelektüel sorumluluk ve eleştiri etrafındaki fikirleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

1. HAKİKAT TEKELCİLİĞİ KARŞISINDA İKTİDAR AĞLARINI AÇIĞA ÇIKARMAK: AKTİVİST BİR ENTELEKTÜEL OLARAK MİCHEL FOUCAULT

20. yüzyılın en önemli teorisyenlerinden biri olan Paul-Michel Foucault (1926-1984); psikiyatri, kriminoloji, felsefe, tarih, siyaset, sosyoloji gibi farklı alanları kapsayan disiplinlerarası çalışmalarında takındığı eleştirel bakış açısına paralel olarak, entelektüelin rolü konusundaki eleştirel yaklaşımıyla da dikkat çeker. Kendisinin ‘iktidar teorisyeni’ olmadığını söyleyen Foucault (2001b: 47; 2011b: 340-341), bir kurumda, idarede ya da egemen bir sınıf ile tahakküm altındaki sınıf arasında rol oynayan iktidar ilişkilerinin verili andaki işleyişini ele aldığını ve tarihsel açıdan benliğin kurulması ya da benliğin dönüşümlülük biçimi ve bunun ilişkilendirildiği hakikat söyleminin oluşum tarzıyla ilgili tarih yaptığını belirtmektedir.

Geleneksel entelektüel figürüne eleştirel yaklaşan Foucault’nun, bu yöndeki eleştirileri özellikle 1968 hareketinin akabinde yoğunluk kazanır. Foucault, entelektüelin sadece yazma işiyle ilgilenen bir kişi olarak konumlandırılmasını ve yazma edimine bu çerçevede alt-üst edici bir işlev yüklenip, pratik ya da eylem boyutunun ihmal edilmesini eleştirir (2014b: 272-273). Yazının eylem gücünden yoksun bırakıldığı kapitalist bir toplumda, bu koşullar altındaki yazma ediminin yalnızca egemen güçlerin baskıcı sistemini güçlendirmeye yaradığını savunan Foucault, entelektüel uğraşmayı toplumsal bir statü edinme uğruna yapmayan ve aktüel toplumsal gelişmeleri, tarihsel veriler ışığında doğru ve eleştirel tarzda okuyabilen aktivist entelektüel figürünün önemine dikkat çekmektedir.

Foucault’nun kişisel hayatında sahip olduğu aktivist yön dikkate alındığında, bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Paris ya da Berlin gibi yerlerde katıldığı protesto eylemleri kadar, Batı dışı dünyadaki gelişmeleri de yakından takip etmesi ve bu noktadaki aktivizmi bu açıdan önemlidir. Sadece Cezayir sömürgeciliği değil, Batı dışı dünyadaki Batı sömürgeciliği karşıtı tutumu, Vietnam Savaşı karşıtı olarak, ‘Vietnam’a Gemi’ projesinin organizatörlüğünü ve sorumluluğunu üstlenmesi, İran’daki gelişmelerle yakından ilgilenmesi ve olan biteni doğrudan gözlemlemek için İran’a gitmesi, Filistin kamplarında kalması, Tunus’ta üniversitede ders verdiği dönemde, 1968’deki eylemlerde öğrencilerinin bir kısmının tutuklanması sonrasında, onların salıverilmesi için üniversite ile olan sözleşmesinin iptal edilmesine neden olan çeşitli eylemlerde bulunması, disiplin ve gözetim toplumuna dikkat çekmek için 1971’de ‘Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu’nu kurması, Brezilya’ya üniversitede ders vermek üzere gitmesi ve bu ülkedeki baskı rejimine tanık olduktan iki ay sonra, özgürlüğün olmadığı bir ülkede ders vermeyi reddederek bu ülkeden ayrılması gibi gelişmeler, Foucault’nun aktivist entelektüel yönüne sadece birkaç örnektir.⁴ Deleuze’nün (2013: 44), Foucault’yu, teori ve pratik yönü doğrudan bağlantılı olan, “yeni iktidar kavrayışını icat eden ilk kişi” olarak nitelendirmesi de bu açıdan kayda değerdir. Öte yandan Foucault’nun entelektüel sorumluluk çerçevesinde, sadece teoriye değil, eyleme de önem veren biri olduğunu belirtirken, bunun bir düşüncenin ya da sorununun sloganik düzeye indirgenmesi, aynılaştırılması ya da tüketim nesnesine dönüştürülmesi şeklinde olmadığını da belirtmek gerekir.

Özellikle Louis Althusser’in etkisiyle, başlangıçta Marksçı bir eğilime sahip olan Foucault, Althusser’in önde gelen kuramcılarından biri olduğu Fransız Komünist Partisi’ne üye olsa da kısa bir süre sonra buradan ayrılmış ve tasnif edici ideolojik kimliklere kendisini indirgememeye özen gösteren bir entelektüel figürü çizmiştir. Foucault’ya göre entelektüel’in başlıca sorumluluğu, -büyüleyici sözlerle- kitlelere öğüt vermek ya da onlar adına karar vermek değildir (2012b: 45). Bu noktada entelektüel, kitleleri nesneleştirerek neyin nasıl olması gerektiğine karar veren ya da ne şekilde yaşanması gerektiğine dair standartlar ortaya koyan ‘kutsal ya da buyurgan kişi’ pozisyonunda olmamalıdır. Zira böyle bir durum entelektüelin kitleler nezdinde kendisini bir güç odağına dönüştürmesi ve kendi iktidarını ilan etmesi olacaktır.

4 Foucault’nun biyografisi ve hayatındaki bu gelişmelerle ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Eribon (1991); Miller (1994) ve Macey (1995).

Foucault, Antik Yunan'daki *parrhesia* mefhumu üzerine yaptığı analizde, bir insana karşı fiziksel şiddet kullanmakla, onu baştan çıkarmak için entelektüel becerisini kullanmak arasında önemli bir fark olmadığını, hatta ikincisinin daha kötü olduğuna dikkat çeker (2012a: 32). İlkinde iradesi ya da isteği dışında bir insana kötülük yapmak söz konusuysen, ikincisinde bireyi aldatarak, iradesini ele geçirmek ya da düşünme ve konuşma becerisini olumsuz şekilde kullanarak, kendi arzuları doğrultusunda bir insanı manipüle etmek durumu söz konusudur. Bu durum her şeyden önce, gerçek bir entelektüel sorumluluk ile bağdaşmayacak şekilde, entelektüelin kendi odağında bir iktidar ilişkisi tesis etmesi anlamına gelmektedir.

İktidarın tesisinde, işleyişinde ve varlığını sürdürmesinde söylemsel düzen hayati bir rol oynar (Foucault, 1987). Yaşama tarzıyla ilgili belirli standartların oluşturulmasına dair söylemler, bu doğrultuda hayatımızda olması ve olmaması gerekenlerle ilgili üretilen söylemler, nelerin arzu edilmesi gerektiğine dair söylemler, olay ve olgulara yönelik sahip olunması gereken bakış açısıyla ilgili söylemler ve bunlara eşlik eden diğer söylemlerin yanı sıra hayatın farklı alanlarında mevcut olan örtük hegemonyanın ya da baskıcı hiyerarşinin varlığını gizlemeye yönelik söylemler, iktidar ilişkilerinin tesisinde ve yeniden üretiminde yakından rol oynamaktadırlar. Entelektüel sorumluluğun gereklerinden biri, kendi odağında bir iktidar ilişkisi tesis etmemek iken, bir diğeri de baskıcı ilişkileri doğuran ve özgürlük yanılmasına neden olan söylemsel düzenin bir parçası olmamak ve böylece iktidarın yeniden üretimine katkıda bulunmamaktır.

Foucault'nun yaptığı değerlendirmeler dikkate alındığında, entelektüelin kendi odağında bir iktidar ilişkisi tesis etmemeye özen göstermesi gerektiği düşüncesinin yanı sıra baskıcı iktidar ilişkilerinin varlığını sürdürmesinde de rol oynamaması gerektiği yönündeki yaklaşım, entelektüelin suskun bir eylemsizliğe mahkûm olması anlamına mı gelmektedir? Elbette ki hayır. Foucault'ya göre (2014a) entelektüel kişi, hakikati kendi tekelinde görmemeli ve sadece başkalarının düşüncelerini değil, aynı zamanda kendi düşüncelerini de (gerektiğinde) değiştirecek bir anlayışa sahip olmalıdır. Sürekli bir hakikat kaygısının rehberliğinde, kendini geliştirerek hem kendi düşüncelerini hem de bir peygamber gibi davranmaksızın, başkalarının düşüncelerini değiştirme çabası içerisinde olmak, Foucault'ya göre entelektüelin varlık nedenidir. Bu noktada entelektüel bilgi, bir iktidar ilişkisinin kurulmasına aracı olmaktan öte ya da iktidar oyunlarında taraf olmaktan öte, baskıcı iktidar ilişkilerine zemin oluşturan örtük hakikatin deşifre edilip, anlaşılmasını sağlayarak, hayatta kalmanın aracı olmaktadır. Gizlenmiş hakikati deşifre edecek olan eleştirel bilgi, iktidarın tahakkümü altındaki bir dünyadan, özgürlüğe açılan kapı olacaktır.

Entelektüelin başlıca sorumluluğu, modern toplumlarda sadece devlet aygıtı ve yöneticilerine ait uygulamalarla sınırlı kalmayıp, gündelik hayat içerisindeki mikro ilişkilere de sirayet eden ve giderek daha da incelen mikroskobik iktidar dizilerini açığa çıkarmak olmalıdır. Foucault, Chomsky ile yaptıkları söyleşide (2012: 43), toplumsal dünyayı fiilen denetleyen, bastıran ya da ezen bütün siyasi iktidar ilişkilerini, gizlenmiş olsalar dahi, entelektüel sorumluluk gereği, gözler önüne sermek gerektiğini ifade etmektedir. Buradaki iktidar ilişkilerinden kast edilen sadece iktidardaki siyasetçilerle sınırlı bir ilişki olmayıp; aile, üniversiteler de dahil olmak üzere okullar, tıp, psikiyatri ve hapishaneler gibi toplumsal dünyadaki diğer yapıların, siyasal iktidarın varlığını sürdürmesindeki rolleri ve yine bu iktidar ilişkilerinin gündelik hayat içerisinde farklı boyutlardaki yansımalarıdır. Böyle bir durumda entelektüel, bireylerin kuşatıldıkları ya da hapsedikleri baskıcı iktidar mekanizmalarını görünür kılarak, analiz etmelerini sağlayacak ve böylece onlara bilinçli ve özgür failler olma imkânı sağlayacak araçları sunma yönünde oldukça güç bir sorumluluk edinmiş kişi olmaktadır:

“(…) Entelektüelin rolü, bir süredir, gizli biçimde işleyen baskıcı iktidar mekanizmalarını görünür kılmaktan ibarettir. (...) İktidarın yalnızca baskı uygulamaktan -bastırmak, engel çıkarmak, cezalandırmak- ibaret olmadığını, arzuyu yaratarak, zevki kışkırtarak, bilgiyi üreterek bundan daha derine nüfuz ettiğini de göstermelidir. (...) İktidar kendini bastırmakla, gerçeğe erişmeye sınır çekmekle, bir söylemin ifade edilmesini engellemekle sınırlamaz: İktidar bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer, işte onu bu çalışma içinde suçüstü yakalamak gerekir; yapılması gereken şey bu analizdir, bu da güç bir şeydir” (Foucault, 2012b: 48-49).

Butler, Foucault'nun analizi konusunda, önemli bir paradoksa dikkat çeker: İktidar hemen hemen her yönüyle özneyi kurguluyorsa, tabiiyet ilişkisine dayalı şartlarda yaşadığı halde bireyin iktidar odaklarına karşı mücadele edecek aktif bir özneye dönüşmesi ve özgürleşmesi ne denli mümkündür? (Butler, 1997).

Foucault açısından bunun bir paradoks olmadığını belirtmek gerekir. Foucault'nun yaptığı haliyle, olumsuz bir olguyu açığa çıkarmak, bu olumsuz olguyu onaylamak anlamına gelmemektedir. Foucault'nun kendi ifadesiyle, iktidar ilişkisinin olduğu her yerde, bu etkiyi alt edecek ve onu çıkmaza sürükleyecek bir direniş olasılığı da vardır (Foucault, 2002). Farklı iktidar odaklarına ait bir sarmal içindeki denetimden kurtulabilmenin ilk yolu, kapatıldığının farkında olmaktan geçmektedir. Nihayetinde Foucault (2001a: 3), insanların özgürlüklerini kısıtlayan yapıların yıkılabileceğini ortaya koymaya çalıştığını belirtmektedir. Entelektüel bu noktada kendi uzmanlık alanı dahilinde önemli sorumluluklar icra edebilir. Foucault'nun entelektüeli, evrensel bir bilinç rolüne bürünen ve evrensel söz söyleme peşinde koşan bir figür olmanın ötesinde, 'spesifik (özümlü) entelektüel' olarak adlandırdığı ve kendi uzmanlık bilgisinden yararlanarak, gizlenmiş bilgi ve iktidar mekanizmalarını görünür kılmaya yönelik çaba içerisine giren kişi olmaktadır. Foucault (2012b: 244-245), entelektüellerin daha öncesinde evrensel bir filozof olma peşindeki uğraşısına karşın, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren entelektüelin çerçevesinin genişlediğini ve farklı disiplinler içerisindeki entelektüellerin, kendi alanları dahilinde, iktidarın işleyişini denetlemeye yönelik sınırları açığa çıkararak, önemli roller oynayabileceklerini ifade etmektedir.

Foucault'nun dünyanın farklı yerlerindeki iktidar ilişkilerinin neden olduğu tahakküm sorunlarıyla yakından ilgilenen ve iktidarın farklı biçimlerine dair de sıklıkla analizlerde bulunan biri olduğu dikkate alındığında, evrensel söz söyleme peşindeki entelektüel anlayışını eleştirerek, spesifik entelektüel vurgusu dahilinde entelektüel uğraşmayı dar uzmanlık alanlarına indirger görünmesi eleştirilebilir. Ancak Foucault'nun (2011a) gerek geleneksel entelektüel anlayışına yönelik eleştirilerde bulunmak gerekse de yaşadığı dönemde özellikle Marksist çevrelerde egemen olan, entelektüelin evrenselliğinin temsilcisi olduğuna dair yaklaşımları eleştirmek için bu kavrama başvurduğunu göz ardı etmemek gerekir. Yanlış anlamalara neden olsa da spesifik entelektüel vurgusunun, iktidar odaklarına karşı global düzeyde bir mücadele verilmemesi gerektiği anlamını içermediğini özellikle belirtmek gerekir. Foucault'nun bu kavrama başvurmasının temel nedenlerinden biri de geçmiş dönemlerden farklı olarak, modern toplumlarda artan (ve 1960'lardan beri hızlanan) uzmanlaşmaya bağlı olarak, bireylerin giderek spesifik alanlarda çalışmaya başlamasıdır. Foucault, değişik bilgi biçimlerinin ortaya çıktığı spesifik alanlarda doğrudan elde edilen bu somut bilincin bir avantaj olabileceğini düşünmektedir. Zira iktidarın ya da iktidar ilişkilerinin tekil bir türü ya da biçimi yoktur ve her topluma egemen hakikat rejimi ve hakikat siyaseti de farklı nitelikler taşıyabilmektedir. Bu noktada alandan doğrudan elde edilen bilgi, spesifik entelektüelin iktidar ilişkilerini deşifre etmesini kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır. Ancak spesifik entelektüelin de önünde çeşitli riskler vardır ve bu risklerden belki de en önemlisi, dar uzmanlık alanlarına hapsolup, yerel mücadeleyle sınırlı kalmak ve global bir strateji güdememektir. Bu konudaki bir diğer risk de maaşlı bir çalışan olarak, çalıştığı kurumdaki hegemonya biçimlerinden, tam anlamıyla eleştirel bir bakış açısına sahip olamadığı için kopmamak, kariyer kaygısı taşıyıp, kişisel çıkarlarının peşinde koşmak ve dolayısıyla gerçek entelektüel sorumluluğa sahip olamamaktır. Bu risklerin üstesinden geldiği durumlarda, spesifik entelektüel önemli roller oynayabilmektedir.

2. İKTİDARIN HİZMETİNDE OLMAK YA DA HAKİKATİ SÖYLEMEK: NOAM CHOMSKY'E GÖRE ENTELEKTÜELİN AHLAKİ SORUMLULUĞU

Avram Noam Chomsky'nin çalışmalarına baktığımızda, yüzden fazla kitap, yüzlerce makale ve binlerce konuşma/röportaj ile akademi dünyasında eşine az rastlanır üretkenlikte bir profille karşılaşmaktayız. Chomsky, dilbilim ve dilbilim kuramı üzerinden temellendirdiği zihin ve insan doğası felsefesi ile siyaset olmak üzere üç alana önemli, belirli noktalarda (özellikle dilbilim alanında) çığır açan katkılarda bulunmuştur. Chomsky'nin aktivist entelektüel kimliği ve siyaset üzerine yaptığı çalışmaların, akademik kimliğine atıfta bulunan dilbilim çalışmaları kadar tanınırlığa sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Siyaset alanında yaptığı çalışmaların genel odağını ABD'nin sömürgeci dış siyasetine yönelik amansız muhalefeti oluşturmaktadır. Chomsky'nin özellikle 1964'te ABD'nin Vietnam'a müdahalesiyle başlayan ve günümüze kadar devam eden muhalefeti, devlet politikalarının yalanlarına, aldatmalarına, insanlık dışı hareketlerine yönelik, merkezinde hükümetin eylemleri ile bu eylemlerin resmi propaganda sistemi tarafından tasvir edilmesi arasındaki eşitsizliğe yapılan sürekli vurgunun yer aldığı bir dizi yıkıcı saldırı üretti (Smith, 1999:

190). Onun söz konusu politikalar çerçevesinde ele aldığı en önemli konulardan biri de entelektüelin bu politikalar karşısında kendini konumlandığı ya da konumlandırması gerektiği yer meselesidir.

Entelektüel nedir sorusuna, bunun o kadar da ciddiye aldığı bir terim olmadığı yanıtını veren Chomsky, tanıdığı entelektüellerin çoğunun entelektüel uğraş olarak nitelendirilebilecek etkinliklerden çok uzak olduğunu düşünmektedir. Chomsky, entelektüel işçiler dediği ve akademik faaliyetlerin önemli bir kısmını da dahil ettiği, elleriyle değil de zihinleriyle çalışan insanların çoğunun yaptıkları işin, söylenenleri aktaran katiplikten ibaret olduğunu dile getirmektedir (Chomsky, 2011: 8). Chomsky'nin terim olarak entelektüeli ciddiye alınacak bir şey olarak görmemesinin temelinde özellikle teknik işlerde çalışan bireylerin iktidarla kurduğu ilişki önemli bir sebeptir. Dolayısıyla Chomsky'nin bu konuda eleştirdiği entelektüel figürünün, iktidara hizmet eden entelektüel figürü olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü bu tür entelektüeller, kitlesel medya ve rıza mühendisliği vasıtasıyla rıza üreterek ve propaganda teknikleriyle toplumsal zihin dünyasını yönlendirerek (Chomsky, 2014; Chomsky, 2017b) iktidarın emellerini gerçekleştirmesinde kilit rol oynamaktadır. Chomsky'e göre, özellikle modern toplumlarda az ya da çok tanımlanabilir bir kategori olarak gelişen ve geçen yüzyıldan itibaren kendilerini yönetici olarak görmeye başlayan entelektüeller genellikle kendilerini çok zeki ve aydınlanmış kimseler olarak görme eğilimindedirler. Tarih yazma ve sosyoloji yapma görevine sahip olan bu sınıfın sunduğu dünya resminde halk, hiçbir şeyden anlamayan aptal ve cahil yığınlardan oluşur (Chomsky, 2017a: 93). Chomsky'e göre entelektüellerin çizdikleri tablonun aksine, toplumun beyni en fazla yıkanmış, en cahil ve en aptal kesimini entelektüeller oluşturmaktadır; çünkü her şeyden önce toplumun okuryazar kesimi olarak, mimarları oldukları propaganda sisteminin aynı zamanda en büyük kurbanlarıdır (Chomsky, 2014:221, Chomsky, 2017a: 94-203).

Chomsky entelektüeli olumlu bir çağrışımla ifade etmesi gerektiğinde ise, “şeyler hakkında düşünmeye, şeyleri anlamaya, şeyleri çözümlenmeye, belki de bu kavrayışlarını açık bir şekilde ifade etmeye ve başkalarına anlatmaya çalışan kimseler” olduğunu ifade etmekte ve bunu da “entelektüel hayat” olarak tanımlamaktadır (Chomsky, 2011: 8). Chomsky'nin bu faaliyetleri “entelektüel hayat” olarak tanımlamasının nedeni, akademide ya da başka teknik konumlarda işler yürüten ayrıcalıklı sınıfın içerisinde bulunması gereken eylemler olarak anlaşılmasında gerekliliğinden ileri gelir. Elbette ki iktidarın yalan ve propagandalarına karşı teyakkuza olmak doğası gereği adaleti arayan bir varlık olan her insanın sorumluluğudur. Gerçekler, bilmek isteyen herkes tarafından bilinir (Chomsky, 2017c) ve her insan dahil olduğu eylemlerden (ya da eylemsizliklerinden) ve bu eylemlerin sonuçlarından sorumludur (Chomsky, 2001). Ancak hükümetin propaganda aygıtının gücünün fazlalığı, konuyla ilgili bir araştırma çabası içerisine girişmeyen yurttaşın, hükümetin açıklamalarını gerçeklerle karşı karşıya getirmesini zorlaştırır. Bu durumda insanların sorumluluğuyla entelektüelin sorumluluğu arasında önemli bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Özellikle Batı dünyasında entelektüeller; siyasi özgürlük, bilgiye erişim ve ifade özgürlüğünden gelen önemli bir güce sahiptirler. Bu ayrıcalıklı azınlık için Batı demokrasisi, mevcut tarihsel olayların bize sunulduğu çarpıtma, ideoloji ve sınıf çıkarları perdesinin ardında yatan gerçeği aramak için boş zaman, kolaylık ve eğitim imkanları sağlar. Her ayrıcalık birtakım fırsatlar sunduğu gibi yeni sorumluluk alanları yaratır (Chomsky, 2017c). Bu durumda, entelektüeller de dahil olmak üzere Amerikan halkının suç ortaklığı ve bazen doğrudan desteği ile ABD hükümeti tarafından gerçekleştirilen eylemlerden bahsettiğimizde entelektüellerin sorumlulukları, onların sahip olduğu benzersiz ayrıcalıklar düşünüldüğünde, Macdonald'ın “insanların sorumluluğu”⁵ dediği şeyden çok daha derindir (Chomsky, 2017c, 2001).

Chomsky, entelektüellerin “görevi” ile, ahlaki sorumlulukları arasında bir ayrım yapar. Ona göre entelektüellerin görevi, diğer insanların dünyayı mevcut otorite ve ayrıcalıkları destekleyecek şekilde kavramalarını sağlamak için çalışmaktır. İktidarın hizmetinde olan toplumsal kurumların bu insanlara zaman ve olanak sağlamasının nedeni de budur (Chomsky, 2011: 9). Görevlerini yerine getirmeyi bıraktıkları takdirde ise işlerini idame etme fırsatını kaybetme riski ile karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olur. Chomsky'nin entelektüellerin görevi ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmeler, L. Althusser'in *İdeoloji ve Devletin İde-*

5 1967'de yayımlandığında büyük ses getiren *The Responsibility of Intellectuals* adlı makalesinin ortaya çıkmasında, Chomsky üzerinde önemli bir etkisi olan ve 1940'ların savaş ortamında hükümetlerinin yaptıkları müdahalelerde, entelektüelin ve toplumun sorumlulukları üzerine yazdığı bir dizi makalenin toplandığı kitap için bkz. Macdonald (1957).

olojik Aygıtları'nda entelektüellerle ilgili yaptığı analizle paralellikler taşır. Althusser (2002: 94), devletin halk kitleleri üzerinde egemenliğini sağlamasında; baskı, tehdit ve şantajla dayalı devlet ideolojisinden çıkar sağlayan entelektüellerin oynadıkları role dikkat çekmekte ve sistemin kendisini yeniden nasıl ürettiğini analiz etmektedir. Chomsky, bu anlamda iktidarın hizmetinde olan entelektüel figürünü eleştirirken, entelektüellerin sahip olması gereken ahlaki sorumluluğu ise daha farklı bir boyutta değerlendirmektedir. Ona göre entelektüellerin ahlaki sorumlulukları, hakikati anlamaya çalışmak, dünyayı anlamaya dair bir kavrayışa ulaşmak için başkalarıyla iş birliği yapmak, diğer insanları bu konuda aydınlatmak, onların da hakikati kavramasına yardım etmek ve yapıcı eylemler için zemin oluşturmaktır. Ancak burada bir çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmazdır; çünkü entelektüel bu ahlaki sorumlulukları yerine getirdiğinde, iktidarın beklentilerinin aksine eylemlerde bulunmuş olacaktır ve entelektüel faaliyetlerini sürdürmek için sahip olduğu imtiyazları kaybetmeyle karşı karşıya kalabilecektir (Chomsky, 2011: 9-10). Entelektüel duruş açısından bu noktadaki ahlaki sorumluluk, bu tür bir kaybı göze almaktır.

Güçle kapışmaya girmek, pahalıya mal olan ve meşakkatli bir iştir; aksine iktidarla uyum içerisinde olmak, hiçbir bedel ödememenin yanında kişisel olarak birçok çıkar sağlamanın muhtemel olduğu bir durumdur (Chomsky, 1993: 21). Bu yüzden her toplumda entelektüel olarak kabul görenlerin ezici çoğunluğu iktidara tabi olma eğilimindedir. İktidara tabi olmayanlar ise, gücü ellerinde bulunduranlar tarafından entelektüel olarak kabul edilmeyip, muhalif ya da “ideolojik” olmakla itham edilip marjinalleştirilirler (Chomsky, 1998: 203). Chomsky'e göre entelektüelin rolü tarihteki peygamberlerle eşdeğer bir konumdadır. Yaygın görülen entelektüel figürü, kendi ayrıcalıklı konumlarını kaybetmemek uğruna iktidara dalkavukluk eden, en iyi ihtimalle sessizliğe gömülen sahte peygamberler gibidir. Bu tür sahte entelektüeller, günümüzde iktidar odakları tarafından saygın olarak nitelendirilseler bile tıpkı sahte peygamberlerin kendi zamanlarından yüzyıllar sonra sahte peygamberler olarak adlandırılmaları gibi, onlar da tarih içerisinde hak ettikleri gerçek değeri bulacaklardır. Kendi döneminde hem manevi hem de jeopolitik meselelerde eleştiriler geliştiren peygamberler işkencelere maruz bırakılmış, sürgüne yollanmışlardır. Günümüzde ise ahlaki sorumluluk sahibi entelektüeller, resmi yalanları ifşa ettiklerinde ya da hakikati dile getirdiklerinde, birtakım damgalamalara maruz bırakılmakta ve ana akım medya içerisinde yer edinmeleri imkânsız hale getirilmektedir. Chomsky'e göre muhalifleri marjinalleştirme eğilimi hep olmuştur, fiili güç ve egemenlikteki büyük eşitsizlikler var olduğu sürece de hep olacaktır (Chomsky, 1998: 203). Resmi amaçları destekleyen ve resmi suçları görmezden gelen veya meşrulaştırmaya çalışan konformist entelektüellerin kendi toplumlarında onurlandırıldığı ve ayrıcalıklı kılındığı, değer odaklıların ise cezalandırıldığı tarihsel bir evrensel yakın gibi görünmektedir (Chomsky, 2017c).

Chomsky'e göre Aydınlanma'dan bu yana entelektüelin belki de en önemli rolü, ideolojinin maskesini düşürmek, bildiğimiz her toplumda var olan adaletsizliği ve baskıyı açığa çıkarmak, özgür ve yaratıcı bir yaşam için olasılıkları genişletmek olmuştur (Chomsky, 1968: 5-6). Doğruyu söylemek, yalanı ifşa etmek entelektüellerin sorumluluğudur; ancak bu, yorum yapmadan geçmek için yeterli bir gerçekçilikten öte bir şeydir (Chomsky, 2017c). Entelektüel, iktidara sadece hakikati ifade etmenin ötesinde aynı zamanda bir dinleyici kitlesi, ortak ilgi topluluğu arayışında olmalı ve bunlara dünyayı değiştirmeye yönelik yorum ve analizleri sağlama sorumluluğuna sahip olmalıdır (Chomsky, 1968: 8). Entelektüelin kendisine biçilen yöneticilik rolü ve güç uğruna bu değerlerden vazgeçmesi, kendi sorumluluğuna ihanet etmek olacaktır.

3. MARJİNAL, YERSİZ YURTSUZ VE SÜRGÜN BİR ENTELEKTÜEL: EDWARD SAİD'TE ENTELEKTÜEL SORUMLULUK VE ELEŞTİRİ

Edebiyat, müzik, tarih, siyaset, oryantalizm ve postkolonyalizm gibi alanlardaki çalışmalarıyla tanınan Edward Wadie Said (1935-2003), sadece yazar ya da akademisyen yönü ile değil, aktivist yönü ve bu çerçevede Filistin davasına verdiği destekle ön plana çıkan bir entelektüel olmuştur. Said'in entelektüel kimliğini şekillendiren başlıca hususlardan biri çok kimlikli aile bağları ve bunlar etrafında çocukluk döneminde yaşanan gelişmelerdir. Said'in deyimiyle “bütün aileler ana babalarını, çocuklarını icat ederler; her birine bir hikâye, bir kişilik, bir yaradılış, bir kader, hatta bir dil biçerler” (Said, 2014: 21). İngilizlerin egemenliği

altında olduğu dönemde Kudüs'te doğan Said'in babası (Wadie) aynı zamanda ABD vatandaşlığına sahip Filistinli Hristiyan bir iş adamı, üzerinde daha büyük etkisi olan⁶ annesi (Hilda) ise bir tarafı Lübnanlı, bir tarafı da Filistinli Hristiyan bir ailedendir. Kudüs'teki Yahudileştirme politikası çerçevesinde ailesinin sürgüne maruz kalması sonrasında, 1947'nin sonlarında taşındıkları Kahire'de geçen çocukluğunda, aile içinde Arapçanın yanı sıra İngilizceyi de konuşma dili olarak kullanan, kendi ifadesiyle her iki dilde de rüya gören ve bunlardan hangisinin ilk dili olduğundan hiçbir zaman emin olamayan, üniversite yaşamı öncesinde de İngiliz sistemi merkezli bir eğitim gören ve (Batı menşeli bir müzik aygıtı olan) piyano çalmayı seven ve operaya ilgisi olan Said, Edward ismine ve babasından dolayı ABD vatandaşlığına da sahip biri olarak⁷, Doğu dünyasında bir yönüyle Batılı bir kimlikten parçalar barındırırken, 1951'de gittiği ABD'de ise, Arap kökenli biri olarak, Doğulu kültürel kimlikten izler taşıdığı için zaman zaman dışlanmaya maruz kalan biri olmuştur.⁸

Said, Batı dünyasında genelde ötekileştirme, hiyerarşik bir bakış açısıyla küçümseme ve hor görme üzerine inşa edilen Doğulu imajına entelektüel açıdan eleştirel yaklaşır ve negatif stereotipleştirmeye dayalı bu Doğulu imajıyla ilgili sorunlara dikkat çeker. Said, Doğu dünyasında da Batı dünyasında da yabancılaşma taşıyor ve sabit bir kökene sahip ol(a)mamanın verdiği zorluğa dikkat çekerek (2006a: 16), kendisini tek bir dünyaya tam anlamıyla ait görmez. Said'in anılarına yer verdiği *Yersiz Yurtsuz* kitabının başlığı, bir yönüyle bir Filistinli olarak Said'in ana yurdundan koparılmışlığına ve Filistinlilerin bu konudaki genel sorununa göndermede bulunurken, öte yandan kendisinin Doğu ve Batı arasında bir yönüyle bölünmüş, bir yönüyle de bütünleştirmeye yönelik melez kimliğine atıfta bulunmaktadır.

Said (1995), bir entelektüelin başlıca sorumluluklarından birinin, hakikatin yanında durmak ve gerektiğinde onun savunuculuğunu yapmak olduğunu vurgular. Said'e göre entelektüelin sahip olması gereken bu tutum, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk gereğidir. Bu noktada ulusal, siyasal ya da ideolojik aidiyeti her ne olursa olsun, bir entelektüelin insanların çektiği acılar ve maruz kaldığı baskılar karşısında hümanist eleştiriye başvurması ve bu konuda mümkün olduğunca geniş halk kesimlerine (onları küçümsemekten ya da elitist tavırlara sahip olmaksızın) hitap etmesi gerektiğini savunur. Said, bu yapılırken de nabza göre şerbet vermek, şovenist ya da popülist tutumlar takınmak, konuşulması gereken yerde susmak gibi entelektüel sorumlulukla bağdaşmayacak tutumlardan ise özellikle sakınılması gerektiğini belirtmektedir. Bir entelektüelin görevi, egemen otorite tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde hareket etmek değil, gerektiğinde bunlara karşı mücadele etmektir (Said, 1985: 378). Bu yönüyle bakıldığında Said için entelektüel; insani düzeydeki ilişkileri olumsuz etkileyen ya da insanlar arası iletişim olanağını ortadan kaldıran klişelere ve indirgeyici kategorilere karşı olan ve bunları kıran kişidir. Said, her yönden kendisine sonsuz gönül borcu hissinde olduğunu belirttiği Foucault'nun geç dönem çalışmalarında olduğu haliyle; indirgeyici, yargılayan, teorileştiren ve genelleyen tüm retrospektif tarihsel çözümlemelerin, entelektüel açıdan kusurlu olduğunu belirtir (Said, 2006b: 63-64).

Özellikle oryantalizm üzerine yaptığı kıymetli çalışmalarla tanınan Yücel Bulut'un da belirttiği gibi Said yaptığı çalışmalarda, bir entelektüel olarak, iki dünya adına konuşma ve bu iki dünyayı bir yönüyle uzlaştırma çabası içerisine girer (Bulut, 2012: 115). Said, "1970'lerin ortalarına gelindiğinde, birbirlerine taban tabana zıt iki taraf adına hem Batı hem de Araplar adına konuşmak gibi ilginç olsa da pek özenilecek yanı olmayan" bir konumda olduğunu belirtir (Said, 2006a: 20). İki dünyanın bir arada yaşamasını her zaman mümkün gördüğünü söyleyen Said, kendisini her iki dünyaya ait bir entelektüel olarak nitelendirir (2009: 175). Said, küresel çapta tanınan bir entelektüel olmasını sağlayan, *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark An-*

6 Bu konuda bkz. Said (2006a; 2014) ve Ali & Said (2006).

7 Said'e Edward ismi, doğduğu dönemde Galler Prensi olan Edward VIII'e annesinin duyduğu hayranlık nedeniyle verilmiştir. Said, Arap soyadının önüne iliştirilmiş bu İngiliz ismini her zaman yadırgadığını, daha az yadırgar hale gelmesinin de yaklaşık elli yılını aldığını belirtmektedir (2006a: 16; 2014: 21).

8 Said, Mısır'daki Victoria Kolej'de okurken, sürekli sorun yarattığı gerekçesiyle öğrencilikten atılmasından sonra, ebeveynlerinin kendisini ABD Massachusetts'in kuzeybatısında yer alan pürüten bir yatılı okula kaydettiklerini, bu okulu dereceyle bitirmesine rağmen, mezuniyet konuşması yapma hakkının kendisinden alındığını belirtmekte ve Arap kökeninin bu noktada gerek okurken gerek sonrasında neden olduğu sorunlara dikkat çekmektedir. Said, üniversite hayatı sonrasında Columbia Üniversitesi'nde akademisyen olarak çalışmaya başladığında, işe alınırken, Hristiyan bir Arap olarak değil de İskenderiyeli bir Yahudi olarak sunulduğuna dair bilgiyi, çok sonradan öğrendiğini ifade etmektedir (2006a: 18-19).

layışları başlıklı çalışmasında (2013), hümanist perspektifte eleştirel kültür incelemeleri yapmanın önemini vurgulayan bir yaklaşımı benimser. Batı dünyasında, ötekileştirmeye yönelik kolektif kategorileştirmenin bir ürünü olarak, Doğu ya da Doğulu gibi sahte bütünlükler oluşturan indirgeyici yaklaşımları eleştiren Said, bu noktada açık ve örtük oryantalist yaklaşımlara dikkat çekerken, öte yandan oksidentalist bir çerçevedeki Batı kategorisinin de benzer bir indirgeyici ve genelleseyici sorun içerdiğine dikkat çeker.

Medyada İslam çalışmasında (2008), Batı dünyasında İslam'la ilgili haberlerin; ideolojik, önyargılı ve nesnellikten uzak bir şekilde nasıl üretildiklerini ortaya koyan Said, *The Question of Palestine* (1980), *The Politics of Dispossession* (1994) ve daha farklı çalışmalarında da Filistinlilerin mülksüzleştirilmelerini, yaşamlarının Yahudi soykırımının bedeline dönüştürülmesini ve İsrail tarafından asimetric bir şiddete maruz kalsalar da Batı dünyasında İsrail teröründen bahsedilmemesine karşın, Filistin ve Filistinlilerin 'terör' ile özdeşleştirilmelerini ve bu konuda ortaya konulan ikiyüzlülüğü eleştirir. Said İsrail'in uygulamalarının eleştirilmesinin ve bu konuda ortaya çıkan akademik aktivizmin, anti-semitizm ile aynı kefeye konulmaması gerektiğini, ikisinin birbirinden farklı olduğunu belirtir⁹ (Said, 2009: 196). Said bir yandan Doğular, Müslümanlar ve Filistinlilere yönelik Batı dünyasında oluşturulan negatif stereotipleri eleştirip, Filistin davasının entelektüel sözcülüğünü yaparken, öte yandan Yahudilerin maruz kaldıkları soykırım karşısında, hümanist bir yaklaşım benimseyerek, bu durumu insanlığın büyük bir trajedisi olarak nitelendirir ve uzlaşmacı kimliğinin bir parçası olarak, Filistin-İsrail sorununun mevcut gerginlikler ve çatışmaların sürdürülmesiyle bir çözüme kavuşamayacağını, ancak eşitlikçi demokratik değerlerin benimsenmesiyle, Arap ve Yahudilerin, birbirlerini yok saymadan, barış içinde bir arada yaşayabileceklerine dair bir inanç besler (Said, 2005b: 55-56; 2016a: 338).

Said'e göre entelektüelin görevi; tarih, resmi bellek, ulusal kimlik ya da misyonlar üzerine kavgaya tutuşanların öne sürdükleri fikirlere farklı olacak perspektifler ve alternatif anlatılar geliştirmektir. Ona göre entelektüel sorumluluk ve eleştiri, 'çatışma alanları' oluşumuna katkıda bulunmaktan öte, 'birlikte yaşama alanları' oluşturmaya odaklanmalıdır (Said, 2005a: 184-185). Said'e göre bir entelektüel, kendi toplumu içindeki ya da dünyanın farklı yerlerindeki insani trajediler karşısında, entelektüel sorumluluğunun bir gereği olarak ayırım yapmamalı ve bu türden hadiseler karşısında, kişisel çıkar ya da kaygılardan hareketle seçmece bir tavra girmeksizin, tutarlı bir ortak tavır sergilemelidir. Said bu noktada ABD'deki sol entelektüellerin, dünyanın farklı yerlerindeki sorunlarla ilgilenirken, İsrail'in sistematik şiddetine maruz kalan, yaşamları rehin alınan ve yersiz yurtsuzlaştırılan Filistinlilerin yaşadıkları insani trajedi söz konusu olduğunda ise, ölümcül sessizliğe bürünmelerini, entelektüel sorumlulukla örtüşmeyen paradoksal bir tutum olarak tenkit eder (2016a: 380-381).

Said'e göre, entelektüele düşen başlıca rollerden biri, muhalefet etmek ve eleştirel bir bakış açısına sahip olmaktır. Bireysel meydan okumaya ve sorgulamaya çok az alanın bırakıldığı, insan zihninin ambalajlanmış bilgi paketleriyle sürekli bombardıman altında tutulduğu, devlet odaklı iktidar aygıtlarının ya da çokuluslu şirketlerin genelde insanları körelten politikalar izledikleri, sorumluluk taşımadan kâr peşinde koşan güçlü gruplara zemin hazırlayan neo-liberal piyasa ekonomisinin uygulandığı ve daha fazla kâr hırsıyla genetik yıkıma ve doğal çevre tahribatına neden olunan bir ortamda, muhalif bir pozisyonda olabilmek, daha hümanist bir yaşam ideali bağlamında önem arz etmektedir (Said, 2009: 114). Metalaştırılmış çıkarlar ya da ticari hedefler peşinde olmaksızın, yaşadığımız dünyadaki olumsuzluklar karşısında susmayıp, eleştirel bir pozisyonda olmak ve muhalefet etmek, Said'e göre entelektüel bir sorumluluk gereğidir ve bu hususta yapılacak entelektüel önderlik, tahakkümcü ilişkilerden bağımsızlaşma ve daha insanî bir yaşam için kilit rol oynamaktadır.

Entelektüel, yaşadığı dünyadaki yapılar ve gelişmeler karşısında eleştirel olmakla mükelleftir ve bu halin bir gereği olarak da şüpheli olmalıdır. Elbette bu şüphelilik, düşünsel anlamda temelsiz yaklaşımlara

9 Ari Shavit ile yaptığı söyleşide, kendisini T. Adorno'nun yegâne gerçek takipçisi ve en son Yahudi entelektüel olarak nitelendiren Said'in (2016a: 530), anti-semitist biri olmamasına karşın, Filistin davasının entelektüel sözcülüğünü yapması, Filistin Ulusal Konseyi üyeliğinde bulunması ve İsrail'in uyguladığı devlet terörünü eleştirmesi nedeniyle, (özellikle İsrail'e koşulsuz destek veren) bazı çevreler tarafından, "terör profesörü" şeklinde damgalanıp, ötekileştirildiğini belirtmek gerekir. Said'in dışlayıcı söylemlere ve tavırlara maruz kalması, yanlış ve yanıltıcı temsillere karşı entelektüel yaşamı boyunca verdiği mücadeleyi daha anlamlı kılmaktadır.

sahip olmak ya da peşinen negatif bir pozisyon almak şeklinde olmamalıdır. Said'e göre (1995) entelektüel hiçbir şeye karışmama dinginliğine girmeyen, toplumsal sorumluluklarının farkında olan ve kişisel çıkar arzusuyla, iktidara yaltaklanmayan ya da hami arayışına girmeyen kişidir. Said, düşünsel yaşamın profesyonelleştirilmesine eleştirel yaklaşan biridir. Yaşadığımız dünya, entelektüellerden ziyade uzman ve profesyonellerin sayısının giderek çoğaldığı bir dünya haline gelmiştir. Said'e göre profesyonelizm ya da uzmanlık, entelektüel özgürlüğe ya da kısıtlanmış olmayan entelektüel uğraşa karşı bir tehdittir. Entelektüel uğraşı, geçim kaygısıyla yapılan bir meslekmiş gibi algılandığı oranda, sahip olması gereken eleştirellikten uzaklaşıp, statükonun batağına saplanmakta ve metalaş(tırıl)maktadır. Said'e göre, totaliter sistemlerde düşünce ve entelektüel özgürlüğe getirilen kısıtlamalar bir sorun olduğu kadar, entelektüel uyumculuğun ödüllendirilmesi, bilimin değil hükümetlerin koyduğu amaçlara ulaşmaya yönelik teşvikler ya da piyasadan daha büyük pay kapmaya yönelik çabaların kendisi de entelektüel misyonun altını oyan hususlardır.

Uzman, çalıştığı alanın gerekleri dahilinde, başkalarının kendisinden yapmasını bekledikleri şeyleri yapan kişi konumundadır. Uzmanlaşma, bir entelektüelin sahip olması gereken amatör ruhun yanı sıra heyecan duyma ve keşfetme duygusunu köreltir. Bu yönüyle bakıldığında akademinin yükselişi, bağımsız entelektüel bireyin önünü açan bir gelişme olmanın ötesinde, entelektüel özerlik anlamında bir yönüyle olumsuz gelişmelere zemin oluşturmuştur. Entelektüel uğraşının bir meslek ya da kariyer yarışı olarak algılanmasının ve uzmanlığa indirgenmesinin bir diğer boyutu da profesyonel politikacılara hizmet etmek üzere, politika yönelimli entelektüellerin sayısındaki artıştır. Politika yönelimli entelektüeller, kendilerini anlaşılır nedenlerle merkeze çağıran iktidar ya da siyasetçilerin davetlerine icabet ettiklerinde, onların çalışanları olmayı açık ya da örtük şekilde kabul etmiş olmaktadır. Bu durum onları belirli alanlarda bilgi sahibi olan ve iktidar odaklarına ya da şirketlere hizmet eden ve statükonun sürmesini sağlayan uzmanlara dönüştürmektedir. Said'e göre, entelektüeller statükoyu ya da iktidar normlarını içselleştirmeden ve verili kimlik politikalarını kabul etmeksizin; tüm tasavvurların kim tarafından, ne şekilde, hangi amaçla ve ne tür bileşenlerle inşa edildiğini açığa çıkarmalıdır (Said, 2015; 2016b; Ali&Said, 2006). Diğer türlü geçim kaygısıyla statükoya hizmet eden maaşlı uzmanlara ya da memurlara dönüştükleri ve düşünsel özerklikten yoksun oldukları bir durumda, onları entelektüel olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Said'e göre (1995), insan sadece özel alanda kalarak entelektüel olamaz. Zira fikirlerini sözlü ya da yazılı olarak dile getirdiği andan itibaren kamusal dünyaya dahil olmaktadır. Bununla birlikte entelektüel sadece kamusal alana ait bir figür de değildir. Said bu noktada entelektüelin, popülist ya da şoven bir yaklaşımla kamusal alandaki takipçilerini, okuyucularını ya da dinleyicilerini sırf mutlu edecek sözler söylemenin peşinde olmayan, aksine gerektiğinde onları huzursuz edecek sözleri dile getirmekten çekinmeyen, insani açıdan duyarlılık sahibi kişi olarak nitelendirmektedir. Entelektüel, düşünceleriyle hitap ettiği bireyleri, memnun edilmesi gereken müşteriler olarak görmemeli, demokratik değerleri gözeterek, profesyonel bir ricacı olmanın aksine, amatör vicdanı temsil etmelidir. Said'e göre modern entelektüel, temsil etme sanatını görev edinmiş kişidir. Basmakalıp fikirlere ya da egemen normlara karşı yapılan bu temsil, istikrarlı bir gerçeklik ve atletik bir zihinsel enerji gerektirmektedir. Bağımsız bir ses olarak entelektüel birey, toplumsal dünyada zayıf olanları ya da temsil edilmeyenleri de temsil etmek, gerektiğinde kamuoyuna karşı onların da sözcülüğünü yapmak ve güç odaklarına karşı verilen mücadelede hakikatin sözcülüğünü yapmakla mükelleftir.

SONUÇ

Entelektüel sorumluluk ve eleştiri konusunda, tarihsel ve toplumsal koşullara ya da siyasal tutum alış-lara bağlı olarak, birbirinden farklı değerlendirmeler yapılsa da ortak olan bir unsur entelektüele genelde düşünsel anlamda öncü rol biçilmesidir. Düzen savunucusu ya da düzen karşıtı olma haline bağlı olarak, entelektüel algısı farklılaşmakta ve entelektüel olduğu düşünülen kişiden toplumdaki kesimleri fikirleriyle etkilemesi beklenmektedir. Dolayısıyla entelektüele biçilen düşünsel öncülük, (baskıcı olsun ya da olma-sın) kurulu bir düzenin meşrulaştırılması ve rejim düşmanlarına karşı savaşılmaya yönünde bir beklenti içe-rebildiği gibi mevcut düzenin gayri meşru, sorunlu ve zayıf yanlarını ortaya koymaya yönelik bir beklenti de olabilmektedir. Entelektüel uğraşı elbette beklentilere indirgenmemelidir. Zira entelektüel sorumluluk, toplumun ya da kişilerin beklentilerine uygun davranmanın ötesinde, bu yöndeki beklentilerle örtüşmediği hallerde dahi hakikati savunmayı içerir. Entel olmak¹⁰ ile entelektüel olmak elbette birbirinden ayırt edil-melidir. Üniversitelerin yaygınlaştığı, internet teknolojisinin oldukça geliştiği ve geçmişle kıyaslandığında, fikirlerin dolaşımının oldukça kolaylaştığı günümüzde, kendisine entelektüel konumu ve rolü biçenlerin sayısında da büyük bir artış olmaktadır. Bu durum, entelektüelin temel niteliklerinin neler olduğu sorunu-nu önümüze koyar.

Gerek Foucault gerek Chomsky gerekse Said her şeyden önce entelektüelin (kendi fikirleri de dahil olmak üzere) eleştirel bir bakış açısına sahip olmasının önemine dikkat çekerler. Her üç isim de gerek belirli açılardan dışlayıcı söylemleri gerekse vaatlerine karşın olumsuz pratikleri dikkate alındığında, Batı hümanizmini eleştirirken, evrensel hümanist değerlere sahip çıkarlar. Onlara göre eleştirel bir paradigmayı benimsemiş olan entelektüelin temel sorumluluklarından biri, bir yandan resmi ya da egemen yaklaşımlara dair dekonstrüksiyonda (yapısöküm) bulunurken, öte yandan evrensel hümanist değerleri gözeterek rekons-trüksiyon (yeniden inşa etme) sürecine de katkıda bulunmaktır. Zira insani değerlere daha uygun ve daha özgür bir yaşam inşa etmek için, bazen mevcuttaki sorunlu yapıyı yıkmak gerekir.

Foucault'nun spesifik entelektüel değerlendirmesi ile Chomsky'nin entelektüelin ahlaki sorumluluğuna dair vurgusu ve Said'in uzmanlık ve entelektüel olmanın birbirine karıştırılmaması gereken iki ayrı alan olduğuna dair değerlendirmeleri birbirine zıt gibi gözükse de küçük nüanslar haricinde benzer vurgular içermektedir. Foucault'nun spesifik entelektüeli, belirli bir alanda uzmanlığa dayalı fazlaca bilgi birikimi olan birinin, aynı zamanda entelektüel olduğu anlamına asla gelmemektedir. Zira Foucault'ya göre, belirli bir alanda uzmanlık bilgisine sahip olmanın yanı sıra bu uzmanlık bilgisinden yararlanarak, örtük iktidar ağlarını açığa çıkarmaya yönelik zihinsel ve pratik çaba sergileyen kişi spesifik entelektüel olmaktadır. Chomsky ve Said ise bu konuda entelektüelin özellikle ahlaki sorumluluğuna vurgu yapmaktadırlar. Buna göre, kendi tekelinde görmeksizin hakikat uğruna mücadele veren, dünyanın her neresinde(n) olursa olsun zalimin değil, mazlumun sözcülüğünü ve savunuculuğunu yapan, şoven duygularla hareket etmeyen, belirli bir mesleği icra ediyor olsa dahi ulusal, bölgesel ya da küresel düzeyde hegemonya ilişkilerinin parçası ol-mayan, aksine buna karşı düşünsel mücadele veren ve bu doğrultudaki fikirleriyle insanlar üzerinde etkide bulunan kişi entelektüel sorumluluğa uygun davranmış olmaktadır.

Entelektüel uğraşı; bir mesleğin çıktısı olmadığı gibi maddi çıkar elde etme ve bu gaye doğrultusundaki kariyer hevesiyle yürütülen bir etkinlik değildir. Bu durum belirli bir mesleği ya da uzmanlığı olan ve ma-aşlı bir işte çalışan birinin entelektüel olamayacağı anlamına da gelmemektedir. Belirli bir işte çalışıyor olsa dahi, hakkaniyetin tesisi için sürekli hakikat arayışında olan, bu konuda tecrübesini yitirmeksizin ve özve-riden kaçınmaksızın çaba sarf eden ve maaş karşılığı icra ettiği mesleği dahil olmak üzere sahip olduklarını bu uğurda yitirmeyi göze alan kişi entelektüel sorumluluğa uygun davranan kişidir. Zira entelektüel özerk-liğe önem verdiği ve kariyerizm bataklığına saplanmadığı ya da şahsi çıkar peşinde koşmadığı sürece, bir kişi pekâlâ hem alanında başarılı bir akademisyen hem de entelektüel sorumluluk sahibi bir birey olabilir.

10 Kendini entelektüel sanmak, ancak hakikatte bu niteliklere sahip olmamak.

KAYNAKÇA

- Ali, Tariq - Said, Edward W. *Conversations with Edward Said*, London: Seagull, 2006.
- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Y. Alp & M. Özışık, İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Basım, 2002.
- Arslan, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2. Basım, 2007.
- Bauman, Zygmunt. *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev. K. Atakay, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2003.
- Benda, Julien. *Aydınların İhaneti*, çev. C. Soydemir, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 3. basım, 2017.
- Bourdieu, Pierre. *Karşı Ateşler*, çev. H. Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Bulut, Yücel. "Edward W. Said'e ve Oryantalizme Dair", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/8 (2012), s. 113-160.
- Butler, Judith. *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*, Stanford: Stanford University Press, 1997.
- Chomsky, Noam. "Philosophers and public philosophy". *Ethics*, 79/1 (1968), 1-9.
- Chomsky, Noam. *Medya Gerçeği*, çev. A. Yılmaz, İstanbul, Tüz zamanlar Yayıncılık, 1993.
- Chomsky, Noam. "Soğuk Savaş ve Üniversite". çev. M. Ceylan. *Soğuk Savaş ve Üniversite: Savaş Sonrası Yılların Entelektüel Tarihi*. ed. Noam Chomsky, 187-207. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 1998.
- Chomsky, Noam. *Fateful Triangle: The United States, Israel and Palestinians*, London: Pluto Press, 1999.
- Chomsky, Noam. *Intellectuals And The Responsibilities Of Public Life: An Interview with Noam Chomsky*. Erişim tarihi: 25 Temmuz 2022. <https://www.publicanthropology.org/intellectuals-and-the-responsibilities-of-public-life-an-interview-with-noam-chomsky-may-27th-2001-by-robert-borofsky/>
- Chomsky, Noam. *Entelektüellerin Sorumluluğu*, çev. N. Ersoy, İstanbul: Bgst Yay, 2. Basım, 2011.
- Chomsky, Noam. *Propaganda ve Toplumsal Zihin*, çev. Z. Atam, İstanbul: İthaki Yay, 2014.
- Chomsky, Noam. *Güç ve İdeoloji Üzerine*, çev. T. Doğan, İstanbul: Bgst Yay, 2017a.
- Chomsky, Noam. *Rızanın İmalatı*, çev. E. Abadoğlu 3.Baskı, İstanbul: Bgst Yay, 2017b.
- Chomsky, Noam. *The Responsibility of Intellectuals*. Epub: The New Press, 2017c.
- Deleuze, Gilles. *Foucault*, çev. B. Yalım, E. Koyuncu, İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2013.
- Eribon, Didier. *Michel Foucault*, Massachusetts: Harvard University Press, 1991.
- Foucault, Michel. *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: Hil Yayın, 1987.
- Foucault, Michel (). "İktidar ve Benlik", *Kendini Bilmek*. M. Foucault vd. çev. G. Ç. Güven, 1-10. İstanbul: Om Yayınevi. 3. Basım, 2001a.
- Foucault, Michel. *Yapısalcılık ve Postyapısalcılık*, çev. Ü. Umacı, A. Utku, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2. Baskı, 2001b.
- Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. I. Ergüden, O. Akinhay, F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2011a.
- Foucault, Michel. *Felsefe Sahnesi*, çev. Işık Ergüden, , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2011b.
- Foucault, Michel. *Doğruyu Söylemek*, çev. Kerem Eksen, , İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2012a.
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2012b.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*, çev. I. Ergüden, O. Akinhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2014a.
- Foucault, Michel. *Sonsuza Giden Dil*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2014b.
- Foucault, Michel - Chomsky, Noam. *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Bgst Yayınları, 2. baskı, 2012.
- Gouldner, Alvin W.. *Entelektüelin Geleceği*, çev. A. Özden, N. Tunalı, İstanbul: Eti Kitapları, 1993.
- Gramsci, Antonio. *Aydınlar ve Toplum*, İstanbul: Çan Yayınları, 1967.
- Macdonald, Dwight. *The Responsibility of Peoples And Other Essays in Political Criticism*, London, Gollancz, 1957.
- Macey, David. *The Lives of Michel Foucault*, New York: Vintage, 1995.
- Mannheim, Karl. *Kültür Sosyolojisi*, çev. M. Yalçınkaya, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Miller, James. *The Passion of Michel Foucault*, New York: Anchor Books, 1994.
- Montefiore, Alan. "The Political Responsibility of Intellectuals". *The Political Responsibility of Intellectuals*, ed. I. MacLean, A. Montefiore, P. Winch. 201-228. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Said, Edward W. *The Question of Palestine*, New York: Vintage Books, 1980.
- Said, Edward W. *Beginnings: Intention and Method*, New York: Columbia University Press, 1985.

- Said, Edward W. *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination*, 1969-1994, New York: Vintage Books, 1994.
- Said, Edward W. *Entelektüel: Sürgün, Marjinal, Yabancı*, çev. T. Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Said, Edward W. *Hümanizm ve Demokratik Eleştiri*, çev. O. Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005a.
- Said, Edward W. *Oslo'dan Irak'a ve Yol Haritası*, çev. M. Uyurkulak, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2005b.
- Said, Edward W. *Kış Ruhü: Edward W. Said'den Seçme Yazılar*, çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2006a.
- Said, Edward W. *Müzikal Nakışlar*, çev. G. Çağalı Güven, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006b.
- Said, Edward W. *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?*. çev. A. Babacan, İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Said, Edward W. *Kültür ve Direniş: David Barsamian'la Konuşmalar*, çev. O. Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2009.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, çev. B. Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Said, Edward W. *Yersiz Yurtsuz: Anılar*, çev. A. Ülçer, İstanbul: Metis Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Said, Edward W. *Sürgün Üzerine Düşünceler*, çev. S. Özer, Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Said, Edward W. *İktidar, Siyaset ve Kültür*, çev. S. Özer, Ankara: Hece Yayınları, 2016a.
- Said, Edward W. *Kültür ve Emperyalizm*, çev. N. Alpay, İstanbul: Hil Yayın, 4. Basım, 2016b.
- Shils, Edward. *The Intellectuals and the Powers: Some Perspectives for Comparative Analysis*, *Comparative Studies in Society and History*, 1/1 (1958), p. 5-22.
- Smith, Neil. *Chomsky: Ideas and Ideals*, Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press, 1999.
- Ülgener, Sabri F. *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara: Mayaş Yayınları, 1983.
- Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözcüğü*, çev. S. Kılıç, İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Basım, 2012.
- Winock, Michel. *Aydınlar Yüzyılı*, çev. E. Göze, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2. baskı, 2007.

EXTENDED ABSTRACT

The socio-political responsibility and the meaning attributed to the intellectuals and intellectual criticism differ depending on social and historical conditions, individuals' ways of perceiving and interpreting life. For a Marxist, the real intellectual is someone who critically evaluates the oppressor-oppressed relationship in the capitalist system, and pioneers the struggle grounded class consciousness with an anti-capitalist mission. For a liberal, an intellectual is someone who defends individual freedoms against totalitarian approaches and social obligations that oppress individuals, and who struggles with his/her enlightening ideas for the adoption of (universal) liberal principles. For a conservative, an intellectual, even if s/he lives in a modern era, is a person who is aware of the importance of the ancient past and the traditional or sacred values that provide a connection with this past, acts with a sense of responsibility to preserve these values, draws attention to the destructive effects of modern culture at this point, and raises awareness of the society in this direction. For a nationalist, an intellectual is a person who guides the individuals of the nation with his/her ideas within the framework of the glorified nation, plays a leading role in the construction of national identity and values in the collective memory, appropriately identifies the issues that threaten the nation and takes a critical position against them. For a feminist, an intellectual is a person who struggles against all approaches which are the source of masculine domination and leads the individuals in the society in this regard. For an environmentalist, an intellectual is a person who is aware of the importance of protecting the ecosystem, leads the society with his/her ideas on this issue, and efforts to prevent the destruction of natural system both in theory and in practice. For a social democrat, anarchist, or someone with view of life, the framework of intellectual responsibility and criticism may also vary depending on the view s/he adheres to. In addition to the divergences that arise due to the difference of political views, there may also be intersections in perception on this issue depending on the combination of different life views, as in the examples of liberal republicanism or national conservatism.

Foucault, Chomsky and Said emphasize that one of the basic qualities that an intellectual must have is a critical perspective (including against his/her own ideas). The aforementioned thinkers criticize Western humanism considering its exclusionary discourses in certain aspects and its negative practices despite its promises, but they embrace universal humanist values. According to them, one of the main responsibilities of an intellectual is to contribute the reconstruction through consideration of universal humanist values, while deconstructing official or dominant approaches. Sometimes it is necessary to demolish the existing structure to build an unrestricted life in line with humanitarian values.

Foucault's specific intellectual assessment, Chomsky's emphasis on the moral responsibility of the intellectual, and Said's assessment on expertise and being intellectual include similar emphasis but minor nuances. Foucault's specific intellectual never means that someone with knowledge based on expertise in a particular field is also an intellectual. According to Foucault, in addition to having expertise in a particular field, a person showing mental and practical efforts to reveal the implicit networks of power through his expertise, is a specific intellectual. On the other hand, Chomsky and Said emphasize the moral responsibility of the intellectual. According to them, one who struggles for the truth without seeing it in his/her own monopoly, acts as the spokesperson of the oppressed people against the oppressors, does not act with chauvinistic feelings, is not part of hegemonic relations at the national, even if s/he works in a particular occupation, struggles intellectually against inhumane acts and influences people with his/her ideas in this direction acts in accordance with intellectual responsibility.

Intellectual activity is not an output of a profession, nor an activity performed with the aim of gaining financial benefits and career enthusiasm in line with this purpose. This does not mean that someone with a certain profession or specialization and working in a paid job cannot be an intellectual. Even if s/he works in a certain job, one constantly seeks the truth for the establishment of fairness, makes an effort without losing his curiosity and refraining from self-sacrifice, is ready to lose everything s/he has for this purpose, including his/her profession, is a person acts accordance with intellectual responsibility. As long as s/he gives importance to intellectual autonomy and does not get bogged down in careerism and does not seek self-interest, a person can be both a successful academician and an intellectually responsible individual.